

re épülő leírása megjelenés alatt áll a *Fragmenta Paleontologica* szerkesztés alatt álló 22. kötetében.

A fauna egészének sajátosságait 2003 szeptemberében, a Romániai Paleontológusok 4. Symposiumán, Kolozsváron előadás formájában mutattam be. Ennek írott változata ugyancsak szerkesztés alatt áll az *Acta Paleontologica Romaniae* IV. kötetében.

A kétéltű- és hüllőcsontok dr. Venczel Márton (Kőrösvidéki Múzeum, Nagyvárad) feldolgozása alatt állnak. A rovarvő-maradványokat dr. Vlad Codrea tanácskezelő egyetemi tanár (Babes-Bolyai Egyetem) részére adtuk át feldolgozásra.

Az ostracoda és foraminifera anyag vizsgálatát Szurominé Korecz Andrea vállalta. A puhatestűhéjak elemzésén dr. Kókay József dolgozik.

Felsőtárkány–Felnémet közötti útmenti lelőhely

A vizsgált lelőhely a Felnémet és Felsőtárkány községeket összekötő műút ÉNy-i oldalán található. Első tanulmányozója dr. Dávid Árpád volt, aki innen 1 db *Megacricetodon* sp. felső M1 molárist gyűjtött. (A szórványlelet pontosabb rendszertani meghatározása nem lehetséges.) A szelvényt 2002 őszén metszették meg kerékpárút építése kapcsán, ami jelentősen megkönnyítette a vizsgálatokat.

2003 márciusában próbamintázás során derült ki, hogy a szelvény két szintje is tartalmaz gerinces maradványokat. Felnémet–Felsőtárkány 2/3: tömött sötétszürke agyag lencse alakú gipszkonkréciókat és *Limacidae* mészlemezeket tömegével tartalmaz. A réteg a feltárás teljes hosszában követhető. Felnémet–Felsőtárkány 2/7: rozsdavörös silt növénylenyomatokkal. A mederkitöltést formáló képződmény csak a szelvény északi részén tanulmányozható. A lelőhely vizsgálatát és mintázását leletmentés keretében végeztem, mivel az útmenti részből a lehető leggyorsabban ki kellett termelni a faunát tartalmazó agyagot. Az év folyamán a lelőhelyről összesen 5 tonna üledéket termeltünk ki, amelyből három tonnát iszapoltunk és válogattunk is. A szeptember és október hónapok folyamán gyűjtött két tonna mintát a hideg idő beállta miatt már nem iszapoltuk ki.

A 2003 tavaszán és nyarán végzett gyűjtéseink az alábbi taxonokat eredményezték. A meghatározások még előzetesnek tekinthetők.

Csak az alsó FF2/3 szintben előforduló fajok:

Albanesia grimmi (repülő mókus), *Spermophilinus bredai* (földi mókus), *Miodromys hamadryas* (pele).

Mindkét faunartartalmú szintben előforduló fajok:

Prolagus oeningensis (nyúl), *Trogontherium minutum* (hód), *Blackia miocaenica* (repülő mókus), *Myoglis meini* (pele), *Keramidomys* sp. (hajnalegér), *Cricetodon* sp., *Eumyarion medius*, *Democricetodon brevis*, *Megacricetodon minor*, *Collimys doboosi*, *Anomalomys gaudry* (6 hörcsögfaj).

Csak a felső FF 2/7 szintben előforduló fajok:

Heteroxerus sp. (földi mókus), *Microdyromys complicatus* (pele), *Democricetodon* sp., *Megacricetodon* sp. (2 hörcsögfaj).

A Felsőtárkány–Felnémet lelőhely anyaga a Gődörkert faunájánál kissé idősebb. Néhány eleme (*Cricetodon* sp., *Democricetodon* fajok, *Megacricetodon minor*) a bádeni és a korai szarmata faunák (MN 6, MN 7 zónák) jellemző tagja és itt fordulnak elő utoljára a Kárpát-medencében. Jelentős korkülönbséggel mégsem lehet számolni, mivel a két lelőhely közös genusai közül az *Eumyarion*, *Collimys*, *Anomalomys* evolúciós szintjében nincs lényeges különbség. A *Megacricetodon* nemzetséget a Felnémet–Felsőtárkány lelőhelyen a *M. minor*, míg a Gődörkertben a *M. minutus* képviseli. Utóbbi faj a svájci molasszban csak az MN 7–8 zónákban jelenik meg. Meglátásunk szerint a Felsőtárkányi-medence új lelőhelye ugyancsak az MN 7–8 zónába sorolható, mely megfelel a szarmata korszak késői részének.

Faunisztikai érdekesség a *Prolagus oeningensis* kistermetű nyúlféle tömeges jelentkezése, mely Európa középső miocénjében igen gyakori, de Magyarországon ez az első felbukkanása. Ugyancsak első hazai előfordulását tapasztalhattuk a *Heteroxerus* sp. földi mókusnak. Ez a nemzetség Dél-Európa és Kis-Ázsia neogén gerinces faunáiban jelentős egyedszámmal van jelen. Egyetlen mai reliktszerű előfordulása az Atlasz-hegységben található.

A Felnémet–Felsőtárkány 2/3 szint kétéltű és hüllőfaunája

A herpetofauna feldolgozását végző dr. Venczel Márton (Nagyvárad, Kőrösvidéki Múzeum) kollégáknak ez ideig az alábbi taxonokat sikerült elkülöníteni:

Salamandridae indet., *Latonia Gigantea*, *Discoglossidae* indet., *Pelogates* sp., *Hyla* sp., *Rana (Pelophylax)* sp., *Anura* indet., *Ophisaurus* cf. *spinari*, *Anguis* sp., *Pseudopus* sp., *Lacerta* sp., *Scolecophidia* indet., *Colubrinae* indet., *Viperidae* indet.

A leletegyüttes viszonylag magas biodiverzitást mutat, amelyben egyaránt találunk vízi élőhelyeken előforduló elemeket (pl. *Latonia*, *Rana (Pelophylax)* sp.) és száraz élőhelyeket kedvelő alakokat is. Ez utóbbiak azonban túlnyomó többséget képviselnek a herpetofaunában.

A 2003. évi terepi munkálatokat a T 029148. sz. OTKA téma támogatásával végeztük.

HÍR JÁNOS

146. Fonyód, Fehérbézsény

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró, Á, Tö, Kú Fehérbézsény Fonyódtól DK-re 4 km-re, a Kaposvár–Fonyód műúttól K-re helyezkedik el. A lelőhely (M7 S33) a Fehér-Bézsény-puszta és Bézsényi-dűlő nevű határrészekén, a fonyódi berekből kiemelkedő úgynevezett bézsényi földnyelv középső részén, több É–D-i irányú dombháton húzódik, amelyen a leendő M7 autópálya nyomvonala, illetve csomópontja ÉK–DNy-i irányban terül el.

A lelőhelyen, a 149,55 és 150,200 km-szelvények között 2003. március 27-től december 9-ig 51 820 m²-en

közel 1600 régészeti objektumot bontottunk ki és dokumentáltunk, amelyek 9 korszakból származnak (neolitikum, középső rézkor, késő rézkor, kora bronzkor, kelta és római kor, Árpád-kor, török kor, kora újkor). Újkori szemétdödrök és árkok is napvilágra kerültek.

A legkorábbi periódust az *újkőkori* dunántúli vonaldiszes kerámia kultúra egyetlen gödre jelentette a lelőhely K-i felében.

A *rézkor* középső szakaszából (Balaton-Lasinjakultúra) egy kút és néhány szemétdödr került elő a lelőhely K-i (nyomvonal) és DNy-i (csomópont) részén. A késő rézkori Pécel-Baden-kultúra kevés telepobjektumából egy úgynevezett fej nélküli, stilizált nőalakot ábrázoló idol töredékét kell kiemelnünk.

A *kora bronzkor* (Somogyvár-Vinkovci, Kisapostagkultúra) néhány tüzelőhely és gödör képviselte, amelyek szórványosan helyezkedtek el a feltárt terület K-i részén, É-i és DNy-i sávjában.

A *kelta* időszak utolsó szakaszában is lakták e területet, erre egy földbe mélyített építmény, két-három gödör, egy cserépréteggel kirakott aljú, megújított, szabadtéri kemence utal.

A *római kori* megtelepedésnek több nyoma maradt meg, két földbe mélyített építmény, gödrök mellett különböző funkciójú árkokat, karámokat, árokrendszereket tártunk fel. A leletanyag (pl. két korai, meglehetősen ritkán előforduló fibula) alapján ezt a telepét az 1–2. századra keltezhetjük. Az utóbbi két korszak településmaradványa a lelőhely K-i részén került felszínre.

A legtöbb objektum a *kora Árpád-korból* (11–12. század) származik. E telepnyomok a feltárt terület egészén, kisebb csoportokban, az egyes dombháton jelentkeztek. Az egyik dombgerincen kibontottunk néhány földbe mélyített épületet, kemencés házat. Az egyikhez két kemence, közte egy szokatlanul kisméretű is csatlakozott. A középső dombokon négyszögletes karámok, árkok is napvilágra kerültek.

Az objektumok legmarkánsabb részét a szabadtéri kemencék alkották. Több, mint száz hasonló szerkezetű és nagyságú sütőkemencét különítettünk el. A legjelentősebb egy mintegy 20 kemencéből álló komplexum, amelyet 3–4 perióduson keresztül használhattak. Említésre érdemes, hogy a tüzelőberendezések egy részét megújították. A nyomvonal É-i szélén előkerült egy füstölőkomplexum is. A telephez egy faszerkezettel bélelt kút is tartozott, aminek négy egymásba csapolt deszkasora őrződött meg. Az itt elterülő Árpád-kori faluról/falvakról írott forrásokból is tudunk. Erre a környékre, illetve kissé északabbra lokalizálhatjuk az 1130-as években említett 'Besenyő' nevezetű települést. E név feltehetően Fekete- és Fehérbézsény formában maradt fenn. Egyházáról már a 13. század első harmadában történt említés: 1334-ben 16 kisdénár pápai tizedet fizetett a papja, írott adatai alapján a templom léte a 16. századig követhető nyomon. Pusztulása a török korban mehetett végbe. E templomot a feltárt nyomvonalszakasztól É-ra sejtjük a helynevek és az írott források alapján.

A lelőhely kuriózumának nevezhető egy mintegy 350 síros temető, amely a leendő csomópont DNy-i részén terült el. E sírmezőt *török korinak* (16–17. század) keltezzük. Benne a sírok sorokat alkottak, amelyeket egy árok vett körül. A temető belsejében azonban további keresztirányú (azaz kb. K–Ny-i irányú) árkokat is megfigyeltünk, amelyek a kerítőárokknál korábban készültek. Kérdéses, hogy a temető esetleg korábbi részét kerítették-e, vagy belső tagoló árkok voltak. A halottakat melléklet nélkül, lepelbe csavarva vagy szegelt deszkakoporsóban helyezték örök nyugalomra. Néhány esetben megfigyeltük a koporsó famaradványait is. A halottak egy részét a sír D-i oldalába vájt fülkébe helyezték (padmalyos temetkezések). A sírmező feltárását nehezítette, hogy a temetkezések különböző mélységben, a barna agyagtól nehezen elváló folttal jelentkeztek, ezért sok esetben kézzel mélyített szelvényekkel végeztük a kutatást.

A temető körzetében templomnak nyomát sem lel-tük. Nem jellemző a halottak kezének összekulcsolása, mellen-hason való keresztbe tétele sem. Néhány halottat fej nélkül temettek el, többször talákoztunk harci sérülések nyomaival a csontvázakon. A fenti ismérvek alapján e temetőbe egy török kori, de nem magyar és valószínűleg nem keresztény (vagy nem csak keresztény) közösség temetkezett. Kevés magyarországi párhuzam (Dombóvár, Békástó; Bácsalmás, Homokbánya; Katymár stb.) alapján ez egy balkáni, jórészt már muzulmán délszláv csoport (bosnyák, rác, vlah-iflak stb.) temetője lehetett. A pontos etnikum megállapítása igen nehéz, ez a jövő feladata. A törökséghez, illetve az iszlámhoz való kötődést két, borostyánból vagy valamilyen féldrágakőből faragott, nyolcszögletű fejű török gyűrű jelzi. Ezt amulettként hordhatta tulajdonosa.

Mivel a sírok betöltése viszonylag sok őskori kerámiatöredéket tartalmazott és a sírok alján néhol mutatkoztak objektumfoltok, átvágtuk a temető területét két kutatószelvényre (1369 m²), amelyekben néhány további sír, valamint őskori és kora újkorai gödör került felszínre. A temetőt teljes egészében feltártnak minősíthetjük.

A török időszakhoz köthető közel kéttucatnyi különálló temetkezés, amelyek az előbbi temetőtől É-ra kb. 200–250 m-re helyezkedtek el, szintén sorokban. E halottak egy részét rendellenesen, fej nélkül vagy csak koponyájával temették el. Melléklet, illetve viseleti tárgy (vas franciakapcsok) csak néhány sírban volt. Török kori harci cselekményekre utal további 3 tömegsír is. Mély gödrökben ugyanis 6–8 csontvázat találtunk. Az áldozatok többségét lefejezve dobták e gödrökbe. A fonyódi vár környékének mozgalmas története alapján az 1540–70-es évek közötti időszakhoz köthetjük e jelenségeket.

A török kori eseményeket világíthatja meg az a tény, hogy a leendő csomóponttól közvetlenül É-ra egy palánkvár kb. 150 m külső hosszúságú Ny-i fala húzódik, két árokkal és három sánccal. Az 1783-as I. katonai felmérésen még fellelhető a sarokbástyás palánkvár nyoma. Tud-

ni érdemes, hogy e területet az 1550–70-es években, a török végvári harcok idején, Palonai Magyar Bálint védte és uralta. Elképzelhető, hogy a bézsényi földvár az általa védett török kori fonyódi palánkvár külső övezetéhez tartozhatott. Az ilyen kisebb fiók- vagy tarisznyavárak, úgymint a bézsényi, Ordacsehi-Kisvár, Zárda-vár, szőlősgyöröki egy-egy É-D-i vagy Ny-K-i irányú utat zártak le. E vár eredetét tekintve azonban van egy másik elképzelés is. A törökök 1570-ben komolyabban is támadták Fonyódot, és erről egy híradás is szól. 1570–71-ben kelt levelekben arról panaszkodik Magyar Bálint felesége Lengyel Brigitta, hogy a török castellumot, tehát várat emelt Fonyód ellenében Bézsényben. Ez lehetett a lelőhelyünk-nél lévő vár. Az 1550–1570-es évek portyázásokkal zavart élete 1575-ben, Fonyód elestével ért véget.

A lelőhely ÉÉNy-i részén feltártunk egy 17–18. századi, késő középkori–kora újkori települést is. Itt gödrök, egy kút, pásztorépítmények, árkok kerültek felszínre. Kiemelhetjük azokat a viszonylag ritkának számító, nagyméretű, alapárkos-cölöpszerkezetes, illetve tűzhelyes veremépítményeket, amelyeket tüzelősólnak, valamint pincének határozhatunk meg néprajzi párhuzamok alapján. A fenti, török kori temető és e település viszonya nem tisztázott, azonban elképzelhető, hogy e faluhoz, vagy annak korai részéhez tartozott a sírmező. E települést az 1783-as I. katonai felmérés térképe is jelzi. E településhez köthető Bézsény templomának végleges pusztulása, kőanyagának elhordása is. A telepobjektumokból valószínűleg e templom faragott kövei, oltárköve, kapuperselye kerültek elő.

Az M7-S33 Fonyód, Fehérbézsény lelőhelyen 53 189 m²-en (a másodlagos humuszolással együtt) 1600 objektumot tártunk fel. A különböző településmaradványok a megkutatott területen eltérő mértékben, csoportosan, illetve elszórtan jelentkeztek.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

147. Fonyód, Feketebézsény

(Somogy megye) R

Az S33 lelőhelytől DNy-ra, a Kaposvár–Fonyód műút túlsó, Ny-i oldalán terül el az S34 lelőhely, ahol folytatódik tovább a leendő nyomvonal. Az itt lévő nagy kiterjedésű akácos miatt csak max. 3000 m²-es terület feltárására volt lehetőség. E részen 1884 m²-t humuszoltunk le, amelyből egyelőre 836 m²-t nyestünk meg. A felületen elszórtan tucatnyi, valószínűleg őskori (rézkori) gödör folytja látszott.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

148. Főnyed határa

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró, Á, Kk, Kú

2003. december 17–18-án terepbejárást végeztünk a település közigazgatási területén, rendezési tervhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítéseként.

A vizsgálat során először a terület domborzati, vízrajzi viszonyait vizsgáltuk meg, ezt állapotfelmérés követte. Ahol erre lehetőségünk volt (szántás, vetés, tarló), ott extenzív terepbejárást is végeztünk.

Összesen 13 lelőhelyet azonosítottunk a kutatás során, ezek jellege: őskori (azon belül nem meghatározható korú) település; az újkőkori dunántúli vonaldíszes kerámia kultúra települései; rézkori (badeni kultúra) települések; kora bronzkori települések; bronzkori (dunántúli mészbetétes kerámia) temetkezés?; bronzkori (dunántúli mészbetétes kerámia?) település; késő bronzkori (urnamezős kultúra) települések; késő vaszkori (kelta) telepek; római kori telepek; Árpád-kori települések, temető és templom; késő középkori telepek és földvár, vár? kastély? kúria?; kora újkori telep.

A település külterületének nyugati fele – lényegében a nagykanizsai vasúttól nyugatra eső mélyebben fekvő területe – a Kis-Balatonhoz tartozik. Itt a mocsárból kiemelkedő szigeteken helyezkednek el a régészeti lelőhelyek. A keleti, néhány méterrel magasabb területen a lelőhelyek többsége legalább részben szántott terület-részekre esik. Az erdők egészen kis kiterjedésűek, egyetlen jelenleg ismert lelőhely kisebb részét fedi csak erdő.

Munkatársak: Szabó Zoltán, Kiss Csaba régésztechnikusok.

MARTON TIBOR – STIBRÁNYI MÁTÉ

149. Füzeggyarmat, Kisharang

(MRT 6. k. 5/49 lh.)

(Békés megye) Ø

2003. november 26-án, 28-án és december 3-án megelőző feltárást végeztünk a Dágói kacsatelep gázvezetékének építésénél. A vezeték érintette a Füzeggyarmat, 49. sz. lelőhelyet, ahol korábban bronzkori, vaskori és szarmata leletek kerültek elő. A 30 cm széles árok kb. 150 cm mély volt. A munka során semmilyen régészeti lelet, vagy objektum nem került elő.

MEDGYESI PÁL

150. Füzér, vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö, Kú

Ebben az esztendőben négy különböző helyszínen folyt kutatás a vár területén.

Teljes egészében megtisztítottuk az omladéktól a déli palotaszárny két keleti elemét. A 17. századi írott forrásokban Rimay-boltnak, Rimay-háznak nevezett legkeletibb, nem alapincézett helyiségről kiderült, hogy egy szabálytalan, 5×6 m-es négyszögű alaprajzú, egykor dongaboltozatos, terrazzopadlós szoba. Bejárata a nyugati oldalon a vele szomszédos Ebédlopálot felől nyílt. Kőkeretes ajtajának csak a küszöbe maradt meg. A helyiségnek egykor két ablaka volt, ezek közül az északit a 17. század közepén befalazták, a másik, dél felé néző ablakból alig maradt meg valami. A szoba délkeleti sarkában árnyékszék nyílt, ennek aknáját már korábban